

УДК 32-051:323.1(=162.1/=162.2)В.Желенський

ВЛАДИСЛАВ ЖЕЛЕНСЬКИЙ
І ПРОБЛЕМА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРИМИРЕННЯ
ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Микола ГЕНИК

*Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76000, e-mail: genyk@pochta.ru
Кафедра політології*

У статті розкривається політична діяльність польського юриста, політика і публіциста Владислава Желенського, спрямована на подолання упереджень і стереотипів у стосунках поляків і українців та досягнення польсько-українського примирення.

Ключові слова: польсько-українське примирення, міжнаціональні стереотипи, В. Желенський, ОУН, Польсько-українське товариство.

Основним змістом польсько-українських відносин другої половини ХХ ст. стало міжнаціональне примирення, яке ліквідувало можливості інспірації конфлікту двох найбільших народів Центрально-Східної Європи, створило передумови для скоординованої боротьби за незалежність і суспільно-політичні трансформації. Важливі складові примирення становили проблеми розробки нової конфігурації безпеки Центрально-Східної Європи, питання кордонів, національних меншин та подолання міжнаціональних стереотипів. Значний внесок у досягнення польсько-українського примирення здійснив польський юрист, політик і публіцист Владислав Желенський (1903–2006).

Дослідження польсько-українських відносин крізь призму пошуків примирення розпочалося відносно недавно. Як найважливіші привертають увагу публікації А. Камінського¹, Б. Бакули², Л. Зашкільняка³, А. Фрішке⁴, М. Сюдака⁵, В. Серчика⁶,

¹ Kamiński A.S. W kręgu moralnej i politycznej ślepoty: Ukraina i Ukraińcy w oczach Polaków // Polacy i Ukraińcy. [Przedruk:] Сучасність. Zeszyt w języku polskim (Monachium). 1985. № 1–2. Lato. S. 7–19.

² Bakula B. Emigracje “Międzymorza” – czy początek dialogu? // Almanach Humanistyczny (Warszawa). 1987. № 7. S. 39–51.

³ Zashkilynyak L. Українсько-польське порозуміння 1935 р. (за матеріалами архіву Я.С. Люся) // Проблеми слов'янознавства (Львів). 1996. Вип. 48. С. 62–72; Zashkilynyak L. Історія Польщі та українсько-польських відносин у відображенні сучасної української історіографії (90–і роки ХХ століття) // Polska–Niemcy–Ukraina w Europie. Rzeszów, 2000. С. 99–129.

⁴ Friszke A. Życie polityczne emigracji. Warszawa, 1999.

⁵ Siudak M. Ukraina w myśli Jerzego Giedroycia i Juliusza Mieroszewskiego // Між сусідами / Między sąsiedziami (Kraków). 1999. № 9. S. 197–207.

⁶ Serczyk W.A. Stereotypy w historii stosunków polsko-ukraińskich. Drogi do prawdy // Stereotypy narodowościowe na pograniczu / Pod red. W. Bonusiaka. Rzeszów, 2002. S. 11–16.

С.Стоєцького⁷, С.Козака⁸, П.Вашкевич-Левандовської⁹ та інших. Більшість досліджень стосується висвітлення основних етапів діяльності колективу часопису “Kultura” у напрямку міжнародного примирення, однак політична діяльність самого В.Желенського предметом наукового вивчення досі не стала. Тому мета публікації оцінити внесок В.Желенського у досягнення польсько-українського примирення та віддзеркалення у його політичній діяльності тенденцій, характерних для політичних еліт обох народів. Дослідження побудоване на публікаціях та листах В.Желенського, матеріалах Відділу рукописів Польської бібліотеки у Парижі, архіву Літературного інституту в Мазон-Ляфіт, фонду В.Желенського в Архіві актів нових, приватному архіві Є.Таргальського та на еміграційній пресі. Використано також інтерв’ю з редактором “Kultury” Є.Гедройцем, діячами польської опозиції Є.Таргальським, Б.Скарадзінським та ін.

В.Желенський народився у Львові в аристократичній родині, він внук композитора Владислава Желенського (1837–1921) та племінник поета і критика Тадеуша Бой-Желенського (1874–1941). У період Другої Речіпосполитої у своїй діяльності торкався українського питання, зокрема, у 1935 р. на Варшавському судовому процесі у справі вбивства Б.Перацького виступав прокурором, а пізніше, у 1935–1939 рр., курував українські справи в Міністерстві справедливості. Воював у складі польської армії у Франції. Після війни жив у Парижі, співпрацював з часописами “Kultura” і “Zeszyty Historyczne”, в 1983–1985 рр. очолював Польсько-українське товариство у Франції.

Внаслідок радянського поневолення і запровадження тоталітарного устрою єдиним форумом польсько-українського діалогу в період біполярності світу стала еміграція. Український еміграційний публіцист А.Білінський зазначав, що “іронія долі хотіла, щоб на еміграції опинилися ті польські керівні політики чи політична еліта, які до 1939 року майстрували пляни “на знищене Русі”, і ті українські політики, які в організаційній формі ООН намагалися свідомо погіршувати польсько-українські стосунки, викликати взаємну ненависть і кінець-кінців збройним повстанням відірвати Західну Україну від Польщі, отже, практично розвалити Польщу”¹⁰.

Міжнародне примирення вимагало з’ясування багатьох сторінок у двосторонніх відносинах минулого. Питання польської східної політики та пошук шляхів польсько-українського порозуміння стали основними темами публікацій польського щомісячника “Kultura”, який видавав Є.Гедройць¹¹. В одному з листів до В.Желенського Є.Гедройць стверджував, що “не можна збудувати польсько-української дружби без порушення дразливих справ минулого”¹². Власне Є.Гедройць заохочував В.Желенського до написання спогадів, які мали б викликати резонанс, започаткувати дискусію в обох суспільствах та сприяти встановленню діалогу і

⁷ *Стоєцький С.* Незалежна Україна в історії польської політичної думки ХХ століття: ідейно-політичні передумови становлення двосторонніх відносин в сучасну добу // Україна–Польща: історія і сучасність. Київ, 2003. Ч.2. С.33–50.

© Геник М., 2010

⁸ *Kozak S.* Reorientacja polskiej myśli społeczno-politycznej wobec Ukrainy // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze (Warszawa). 2005. № 19–20. S.27–35.

⁹ *Waszkiewicz-Lewandowska P.* Jerzy Giedroyc i Ukraińcy // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. 2005. №19–20. S.54–64.

¹⁰ Les archives de l’Institut Litteraire á Paris (AILP). Les coupures de presse (CP). 1973. Vol.1; *Білінський А.* Дещо про польсько-українські стосунки // Українське Життя (Чикаго). 1973. № 3 (646). 11 лютого.

¹¹ Bibliothèque Polonaise de Paris. Salle de chercheurs. Sygn. 1192/I. K.111. List J.Giedroycia do A.Kawałkowskiego, Maisons-Laffitte, 25 VII 1964; Інтерв’ю з Єжи Гедройцем, Мазон-Ляфіт, 18.09.1999.

¹² AILP. Wł. Żeleński. List J.Giedroycia do Wł.Żeleńskiego. Maisons-Laffitte, 25.08.1997.

подоланню упереджень. У листі від 14 червня 1956 р. Є.Гедройць запропонував В.Желенському описати найважливіші судові процеси міжвоєнної Польщі, зокрема процес С.Бандери¹³.

Вибір теми диктувався тим, що замах на міністра Б.Перацького мав великий вплив на політичне життя обох народів. Згідно з інформацією Я.Раковського, у 1930-х роках заступника керівника Бюро преси Президії Ради Міністрів Польщі, на наступний день після замаху 16 червня 1934 р. прем'єр Л.Т.Козловський за погодженням із Ю.Пілсудським прийняв рішення про створення табору у Березі Каргузькій¹⁴. Для українського суспільства замах на Б.Перацького знаменував перехід політичної ініціативи від центристсько-поміркованих до радикально-націоналістичних сил.

Робота В.Желенського над дослідженням різних епізодів судового процесу тривала доволі довго і була завершена на початку 1973 р¹⁵. Є.Гедройць високо оцінив надісланий йому рукопис праці. "Написана з великим об'єктивізмом і, по суті, написана взагалі дуже добре, вона безсумнівно стане важливим і сенсаційним історичним документом"¹⁶.

Як і передбачалося, публікація обширної, основаної на документах статті В.Желенського спричинила значний резонанс. Різку критику вона викликала, насамперед, з боку бандерівських кіл. Редактор "Визвольного Шляху" П.Терещук стверджував, що боротьбу, яка з польської точки зору трактувалась як антидержавна, українці оцінюють як законну і легальну, аналогічно як поляки оцінюють боротьбу Армії Крайової (АК). Відповідно, В.Желенському закидалося, що події 40-річної давності він оцінює як урядовий прокурор, а не історик¹⁷.

Публіцист "Українського слова" М.Стиранка розкритикував деякі твердження і висновки автора, які, на думку рецензента, не відповідали історичній правді, а отже, могли "розвознювати і торпедувати сучасні польсько-українські стосунки". Одне з таких тверджень стосувалося антиєврейських ексцесів з боку української міліції на початку Другої світової війни. М.Стиранка стверджував відсутність антиєврейської ідеології в ОУН, навпаки, як доказ українсько-єврейської політичної співпраці він називав спільні блоки під час виборів до польського сейму. М.Стиранка не заперечував існування допоміжної поліції, складеної з українців та поляків, яку нацисти використовували для різних акцій, у тому числі антиєврейських. "Проте ні обидва відами ОУН, ні УПА ніколи, і це слід підкреслити, не організували і не вели антижидівських ексцесів. Усі після війни поширювані про це вістки мають явний характер советських провокацій з метою компрометації українського визвольного руху"¹⁸.

Попри несприйняття, стаття В.Желенського змусила українську сторону критично переглянути результати власної політики. Оглядач "Українського Життя" Т.Лапичак через сорок років піддав критиці обидві сторони конфлікту, тобто польський уряд і ОУН. На його думку, польська й українська сторони зазнали поразки у реалізації

¹³ Ibid. 14.06.1956.

¹⁴ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż, 18.01.1979.

¹⁵ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż, 3.01.1973.

¹⁶ AILP. Wł. Żeleński. List J.Giedroycia do Wł.Żeleńskiego. Maisons-Laffitte, 6.01.1973; *Żeleński W.* Zabójstwo ministra Pierackiego // *Zeszyty Historyczne* (ZH). (Paryż). 1973. № 25. S.3–101.

¹⁷ AILP. CP. 1974. Vol.2; *Терещук П.* Прокурор у власному дзеркалі (Праця В.Желенського "Вбивство мін. Перацького") // *Визвольний Шлях* (Лондон). Кн. 9–10 (318–319). IX–X 1974. С. 1015–1026; *Терещук П.* Прокурор у власному дзеркалі (Праця В.Желенського "Вбивство мін. Перацького") // *Гомін України* (Мюнхен). 1974. № 36 (1319). 31 серпня; № 37 (1310). 7 вересня; № 38 (1311). 14 вересня; № 39 (1312). 21 вересня; AILP. CP. 1975. Vol.2; *Prokurator we własnym zwierciadle* // *Koło Lwowian. Biuletyn* (London). 1975. № 28. Czerwiec. S.66; AILP. CP. 1974. Vol.1; *Пастернак Є.* Убивство Перацького // *Український Голос* (Вінніпег). 1974. 9 січня.

¹⁸ AILP. CP. 1974. Vol.1; *Стиранка М.* Перекручення історичної правди // *Українське Слово* (Париж). 1974. № 1690. 21 квітня.

своїх прагнень і це спонукає до переоцінки їхніх колишніх дій. У своїй критиці автор опирався на морально-релігійні консервативні цінності оточення А.Шептицького, зокрема позиції газети “Мета”, яка у номері від 15 грудня 1935 р. заявляла: “Суспільність нап’ятовує тих, про яких митрополит ще перед роком писав, а саме тих провідників українських терористів, які, сидючи безпечно поза границями краю, уживають наших дітей до вбивства своїх власних батьків, а самі в безіменній ареолі героїства тішаються вигідним життям, стягаючи пожертви від закордонних патріотів, призначені для народу, якого добро вони нищать”. Виходячи з цього, Т.Лапичак наголошував, що інтереси обох народів не вимагали такої акції і вона не принесла добра ні українцям, ні полякам. Єдиною її метою було використання вбивства як пропагандистсько-агітаційного заходу для проведення успішного збору коштів серед американської еміграції.

Автор стверджував, що міжвоєнна Польща впала зовсім не під ударами ОУН, а під дією інших, значно потужніших факторів. При цьому він ставив питання: чи падіння Польщі було для українців здобутком чи ще гіршим нещастям, і доходив висновку, що “всі ці великанські жертви життя молодих і ідейних людей, всі ці збірки американських українців, всі ці терпіння в тюрмах і Березі Картузькій наставлених “націоналістично” українських людей показали – непотрібними, змарнованими, за дурно принесеними”. На його думку, треба було рухатися методом органічної праці, формувати свою інтелігенцію та розбудовувати національний потенціал. Цьому перешкодила політика ОУН. “Молоді, ідейні люди пішли за приманою здобути легку славу героїв і дались обманути дешевим обіцянкам політикуючи конспіраторів, що справа нашого визволення – легка і коротка, треба лише дещо хотіння і посвятити”.

Велику частину провини за стан міжнаціональних відносин Т.Лапичак покладав на польський уряд, який своєю діяльністю створював сприятливі умови для діяльності ОУН. “Коли б варшавська влада дала б українцям хоча б частину тих прав і привілеїв, до яких вона зобов’язалась перед Радою Амбасадорів (...), то належить припускати, що ОУН не мала б підстав, сприятливих обставин і прихильного вітру для своїх радикально революційних і терористичних виступів”. До заходів, які мала б здійснити міжвоєнна Річпосполита щодо задоволення потреб української меншини, він відносив надання національно-територіальної автономії з українським крайовим сеймом у Львові, український університет, допущення українців до урядових посад, гарантування громадянських прав, ліквідація політичної цензури преси і принципу нумерус класус для вищих шкіл, справедливий розподіл парцельованих маєтків, припинення насильної колонізації польським елементом етнічних українських земель, зменшення латинізаційного тиску в церковному житті, припинення нищення православних церков на Волині і Підляшші, пропорційні інвестиції в економічний розвиток Західної України тощо¹⁹.

Велика кількість відгуків, заперечень, спростувань і уточнень змусили В.Желенського ще раз повернутися до справи замаху на Б.Перацького²⁰.

Поступово епіцентр дискусії змістився з міжвоєнних відносин ОУН з Польською державою до подій Другої світової війни, зокрема до питання про участь українців у винищенні львівських професорів у липні 1941 р. Версія про причетність українців до вбивства 38 львівських професорів виникла внаслідок повідомлення, отриманого 1942 р. професором К.Лянцкоронською від офіцера СС В.Кучмана про те, що учасниками чи співучасниками складання списків були “нікчемні українські студенти” (“marni studenci ukraińscy”). Крім того, свідки стверджували присутність українців у мундирах при

¹⁹ AILP. CP. 1974. Vol.1; *T./I.* Исторична пригадка і висновки // Українське Життя (Чикаго). 1973. 9 грудня. С.2, 6.

²⁰ *Żeleński W.* Jeszcze o zabójstwie Pierackiego i rozrachunkach polsko-ukraińskich // *Zeszyty Historyczne*. 1978. № 46. S.126–183.

арешті львівських учених²¹. Справа підживлювалася також радянською пропагандою, яка звинувачувала у цьому злочині колишнього політичного офіцера батальйону “Нахтігаль” Т.Оберландера, намагаючись таким чином запламувати весь український визвольний рух.

М.Стиранка не заперечував наявності серед колаборантів українців, як і поляків, однак стверджував, що неправомірним є звинувачення у цьому випадку українських націоналістів, як неправомірним було б у подібних обставинах покласти провину на польських націоналістів. М.Стиранка закидав В.Желенському замовчування антиукраїнських акцій польського підпілля та фактів співпраці УПА і АК. На його думку, це було наслідком того, що “традиційний сенкевичівський дух зневажливого ставлення до “гайдамаків” опановує ще уми деяких поляків, як на еміграції, так і в сучасній комуністичній Польщі, і як цей дух затемнює й деформує будь-який об’єктивізм оцінки тих чи інших недавніх історичних явищ”²².

При цьому позиція В.Желенського зводилася до необхідності детального з’ясування ситуації, яка затруювала атмосферу польсько-українських відносин, а не до доведення провини української сторони. Підтримку старанням В.Желенського надала українська політична діячка М.Рудницька, яка в листі від 8 квітня 1975 р. з Мюнхена писала, що українське суспільство повинно зрозуміти, що його обов’язком є вияснити правду у цій справі. У відповіді В.Желенського стверджувалося, що “наші народи, сьогодні вже не сплетені на одній землі, але розташовані поблизу сусідами, мають однакові цілі: свободу і незалежність, повинні об’єднатися дружбою і взаємоповагою. І має Пані рацію, дорога до цього веде через знаходження спільної моральної мови і однакової етичної позиції”²³.

Українська сторона, зокрема бандерівці з нью-йоркського “Вісника”, у намаганнях спростувати польські обвинувачення доходили до абсурду: вони висували версію про нараду львівської інтелігенції в перші дні війни в архієпископа Ю.Більчевського, список присутніх якої нібито потрапив до рук німців і став підставою для розстрілів²⁴. Безпідставність цієї версії обґрунтовано довів В.Желенський у листі до редактора “Вісника”, нагадавши, зокрема, що Ю.Більчевський помер у 1923 р., а отже не міг збирати нараду в 1941 р.²⁵. Оскільки протягом кількох місяців редакція “Вісника” не опублікувала спростування, воно було надруковане на сторінках “Kultury”²⁶.

Згодом В.Желенський довів непричетність до вбивства львівських професорів Т.Оберландера з “Нахтігалю”, який підпорядковувався Рейхсверу, та поклав відповідальність за цей злочин на спеціальну команду бригаденфюрера СС Е.Шьонгарта (E.Schöngarth), що підпорядковувалася військам СС Г.Гімmlера. Хоча звинувачення з “Нахтігалю” були зняті, нез’ясованими залишалися свідчення про можливу причетність до цього злочину інших українців²⁷.

²¹ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do redaktora “Wisnyka”. Paryż, 13.02. 1977.

²² AILP. CP. 1974. Vol.1; Стиранка М. Перекручення історичної правди // Українське Слово (Париж). 1974. № 1690. 21 квітня.

²³ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż, 8.05.1976.

²⁴ Я.Г. Правда про убивство львівських професорів // Вісник / The Herald (Нью-Йорк), 1976. Ч. 10. С.16–17.

²⁵ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do redaktora “Wisnyka”. Paryż, 13. 02. 1977.

²⁶ Żeleński W. Kronika ukraińska. (Milena Rudnicka o mordzie profesorów lwowskich) // Kultura (Paryż), 1976. № 6 (345). S.92–94.

²⁷ Archiwum Akt Nowych (AAN). Zbiór Władysława Żeleńskiego materiały do historii zbrodni na profesorach lwowskich w lipcu 1941 r. 1940–2001. Sygn. 36. K. 40–41. Uwagi do pisma p. Hansa Wahls’a przesłanego przy liście z dn. 22 września 1979; AAN. Zbiór Władysława Żeleńskiego. Sygn. 24. K. 21. Vertriebene. Oberlander. Drittes Reich im Kleinen (siehe Titelbild) // Der Spiegel (Hamburg). № 49. 2. Dezember 1959. S.29–42; AAN. Zbiór Władysława

У відповідь на публікацію статті “Ще про вбивство Перацького і польсько-українські розрахунки” редактор “Визвольного Шляху” П.Терещук звинуватив АК у винищенні в липні 1944 р. близько 3000 українців у Львові. Спираючись на звіти підпільних структур Делегатури Уряду і АК зі Львова, В.Желенський довів безпідставність цих тверджень²⁸.

Зразком польсько-українських відносин В.Желенський вважав союз Пілсудський–Петлюра. В 1979 р. в “Zeszytach Historycznych” він опублікував статтю “В соту річницю народження Петлюри”, в якій вказав на важливість і символічність співставлення імен Ю.Пілсудського і С.Петлюри. “Віддзеркалюється у ньому не тільки свідчення минулого, коли на перекір боротьбі, взаємній неуступливості, впертості, ненависті, раптом відкритою стала карта порозуміння, компромісу і перемир’я. В цьому є рівно ж клич і програма на майбутнє – клич про згоду і порозуміння між двома сусідніми вільними державами”²⁹. В.Желенський підтримав українську сторону у конфлікті з єврейськими колами стосовно оцінки діяльності С.Петлюри³⁰. Він також висловлював захоплення декларацією Конфедерації Незалежної Польщі (КНП) з нагоди річниці союзу Пілсудський–Петлюра і хотів її надрукувати в “Kulturze”. Зі свого боку, С.Гедройць не сприймав серйозно декларації КНП за те, що “в повені гладких фраз немає ані слова про Львів”³¹.

Активізації польсько-українського зближення сприяло заснування Польсько-українських товариств (ПУТ) у місцях скупчення обох еміграцій, насамперед у Лондоні

(14 січня 1967 р.), Парижі (червень 1976 р.) і Мюнхені (19 травня 1977 р.). Перше з них, ПУТ у Лондоні, мало на меті зближення обох народів шляхом взаєморозуміння і співпраці. Друкованому органу товариства, який виходив двома мовами, дали назву “Biuletyn Towarzystwa Polsko-Ukraińskiego”, яка у певному сенсі була містком з традиціями міжвоєнного “Biuletynu Polsko-Ukraińskiego” В.Бончковського. Серед найактивніших діячів ПУТ у Парижі був також В.Желенський³².

Ідея Польсько-українських товариств була висунута у 1950-х роках К.Грабиком. 7 квітня 1951 р. у Нью-Йорку на зборах Об’єднання Прихильників Визвольної Боротьби України К.Грабик виступив за досягнення польсько-українського порозуміння. “Тягне нас взаємно якась дивна і майже підсвідома сила, немов внутрішнє сумління, яке каже нам, що ми спільно на поганій дорозі. Цим пояснюються безперервні спроби розмов і дискусій, які тривають роками без конкретного результату”. На його переконання, історичний досвід вчить, що поділені і посварені між собою українці і поляки стають здобиччю чужих, а об’єднані можуть вирішувати не тільки за себе, а й впливати на багато справ майбутнього устрою світу. Він стверджував, що співпраця Польщі і України є співпрацею всієї Центрально-Східної Європи, тобто сили, яка чисельно і потенційно економічно перевищує силу Німеччини та дорівнює силі Росії.

Żeleńskiego. Sygn. 24. K. 1. Oberstes Gericht der DDR. Im Namen des Volkes! In der Strafsache gegen Oberländer, Theodor, (...). 19 S.; *Кальба М.* Морд польських професорів у Львові 1941 р. // Америка. (Філадельфія, ПА). 2004. № 18. 1 V. С. 13; № 19. 8 V. С. 13–14.

²⁸ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do redaktora “Zeszytów Historycznych”. Paryż. 14.03.1980; *Żeleński W.* АК we Lwowie w lipcu 1944 roku // ZH. 1980. № 53. S.185–189.

²⁹ *Żeleński W.* W setną rocznicę urodzin Petlury // ZH. 1979. № 49. S.235–238; AILP. CP. 1979. Vol. 2; *Му-хальчук В.* Ваговита пригадка (з приводу сотої річниці уродин Симона Петлюри) // Українське Слово. (Париж). 1979. 2 грудня; AILP. Wł. Żeleński. Żeleński W. W setną rocznicę urodzin Petlury. 16.06.1979.

³⁰ AILP. Wł. Żeleński. Tajemnicze włamanie do Biblioteki Petlury w Paryżu. 15.06.1986; *Neher-Bernheim R.* Qui se souvient encore de Petlioura... // Information Juive (Paris), 1986. № 55 (1907). 12 V.

³¹ AILP. Wł. Żeleński. List J.Giedroycia do Wł.Żeleńskiego. Maisons-Laffitte, 10.11.1980.

³² AILP. CP. 1997. Vol.2. P. 407; Паризьке Польсько-Українське Товариство. На спільному фронті // Українське Слово (Париж). 27 VII – 3 VIII 1997.

У цій промові К.Грабик вперше висунув пропозицію створення Польсько-українських товариств, завданням яких були б систематичні, організовані і планові зусилля щодо зближення суспільств на еміграції, розробка концепції польсько-української співпраці та передача її як заповіту для обох країн у майбутньому. «Нехай би в цьому Товаристві опинилися всі поляки і українці, які розуміють важливість цієї проблеми. Нехай би подали собі в ньому руки, нехай би між собою розмовляли, дискутували не про кордони і устрої, не про взаємні обвинувачення, а про майбутнє. Про польсько-українське майбутнє, про майбутнє наших народів, про те, що їх об'єднує, а не що ділить чи ділило. (...) Нехай би систематично за одним столом засідали вчорашні вороги, щоб поговорити про спільну долю і спільні обов'язки щодо спільних провин і гріхів минулого»³³.

В.Желенський був одним із найактивніших діячів ПУТ в Парижі. Його глибоко вразив приклад двох діячів ПУТ в Лондоні А.Гермашевського і К.Зеленка. Під час війни українці вбили на Волині батька і двох братів А.Гермашевського, а в К.Зеленка на Холмщині від рук поляків загинув батько. Незважаючи на це, А.Гермашевський і К.Зеленко були відданими ідеї польсько-українського примирення. «Ці дві трагедії, які не відвернули цих обох синів від посвяти себе зближенню між нашими народами, є особливо промовисті...»³⁴.

8 грудня 1978 р. у В.Желенський був обраний до керівництва ПУТ³⁵, 3 грудня 1980 р. він став заступником голови³⁶, а з 23 лютого 1983 р. по 22 квітня 1985 р. очолював організацію³⁷. Свою діяльність спрямовував на залучення молодого покоління до діяльності ПУТ. Власне він сприяв включенню до керівництва ПУТ Є.Таргальського (Ю.Дарського), який приїхав з ПНР, де був активним діячем опозиції³⁸. В цьому проявилася тенденція переходу ініціативи примирення від еміграційних до опозиційних сил. Навіть вийшовши з керівництва ПУТ, В.Желенський продовжував цікавитися справами примирення і свою діяльність зводив до «ролі суфлера в малій будці»³⁹.

Наступний етап польсько-українського примирення пов'язаний з діяльністю опозиційних середовищ. На засіданні ПУТ про умови польсько-української співпраці Є.Таргальський виступив українською мовою. Навівши позиції опозиційних середовищ і преси, він підкреслив, що такою умовою є визнання існуючого кордону остаточним і непорушним. Присутній у залі діяч української діаспори А.Жуковський звернувся з питанням до В.Желенського стосовно висловлених положень: є вони вираженням позиції більшості поляків, чи тільки особистою думкою промовця. В.Желенський послався на неможливість визначення позицій польського суспільства у ПНР та навів перелік організацій і видань, в яких співпрацював Є.Таргальський і які мали чималий вплив на формування громадської думки⁴⁰. Власне двома діячами ПУТ – Є.Таргальським, який представляв кілька польських опозиційних організацій, і В.Малиновичем, який мав повноваження від президента УНР М.Плав'юка – у 1987 р. у Парижі було підписано декларацію про підтримку визвольної боротьби обох народів, непорушність кордонів

³³ Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Dział Rękopisów. Sygn.16319. K.79, 80, 88. Hrabyc K. Problem polsko-ukraiński w świetle dzisiejszej rzeczywistości.

³⁴ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż. 20.03.1980.

³⁵ Ibid. 8.12. 1978.

³⁶ Ibid.13.12. 1980.

³⁷ Ibid. 23.02. 1983.

³⁸ Інтерв'ю з Яном Маліцьким, Варшава, 26.07.2004.

³⁹ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż. 6. 11.1985; Інтерв'ю з Єжи Таргальським, Варшава, 22.08.2006.

⁴⁰ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż. 29.03.1987.

та лібералізацію політики щодо національних меншин⁴¹. Значно перебільшуючи роль ПУТ, В.Желенський згодом пропонував створення такої організації також у Варшаві для просування справи примирення безпосередньо до обох суспільств⁴². При цьому слід зазначити, що ПУТ не стільки сприяли створенню концепцій двосторонніх відносин, скільки виконували роль інструменту розрядки конфліктогенного потенціалу між обома народами.

В.Желенський пильно стежив за гострою суспільною боротьбою в ПНР щодо українського питання, гостро реагував на видання антиукраїнських книг публіциста Е.Пруса та заборону статей історика Р.Тожецького в “українському” номері “Znak”, високо оцінював публікації діяча опозиції Б.Скарадзінського, які пропонував перевидати в еміграції⁴³.

Погляди В.Желенського проявилися також у підтримці певних колективних акцій польської еміграції з українського питання. В.Желенський солідаризувався із положеннями “Декларації в українській справі” 1977 р., підписаній представниками польської, російської, чеської й угорської еміграції. Він висловлював сподівання, що декларація становитиме важливу віху в історії польсько-українських відносин, зазначаючи, що історія постійно йде вперед і не достатньо лише наздоганяти її, а треба прокладати їй дорогу⁴⁴. Польський політик підтримав українські вимоги надання греко-католицькій церкві статусу патріархату⁴⁵. Коли “Kultura” опублікувала звернення діячів польської політичної і культурної еліти в 50-ту річницю операції “Wisła”, В.Желенський з дружиною звернувся з проханням поставити під документом також їхні підписи⁴⁶.

Підписання президентами України і Польщі 21 травня 1997 р. у Києві спільної заяви про порозуміння і примирення⁴⁷ схвально було сприйнято в еміграції. Є.Гедройць готував спеціальну публікацію з цієї нагоди, і саме В.Желенський передав йому текст декларації польського й українського еміграційних урядів, підписаної у Лондоні 28 листопада 1979 р. президентами, прем'єрами і міністрами закордонних справ⁴⁸.

1996 р., наприкінці життя В.Желенський вітав друге видання книги “Вбивство Перацького” у Варшаві, презентація якого відбулася за участю також представників Посольства України⁴⁹. Він був причетний до кількох символічних актів польсько-українського зближення. За ініціативою В.Желенського відбулося спільне Богослужіння в польському соборі у Парижі за померлим Й.Сліпим, коли поляки й українці спільно молилися: “І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим”.

⁴¹ Archiwum prywatne J.Targalskiego w Warszawie. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej.

⁴² AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż, 22.01.1996.

⁴³ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż, 6.03.1985; *Podlaski K. [Skaradziński B.] Białorusini–Litwini–Ukraińcy: nasi wrogowie czy bracia?* / [Wyd. 2 popr. i uzup.]. Warszawa, 1984. 90 s.; Інтерв'ю з Анджеєм Фрішке, Варшава, 14.08. 2006; Інтерв'ю з Богданом Скарадзінським, Подкова Лесьна, 15.08.2006.

⁴⁴ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż. 30.05.1977 [рукою додано: 9.06. 1977]; *Deklaracja w sprawie ukraińskiej // Kultura. 1977. № 5 (356). S.66–67.*

⁴⁵ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż. 25.01.1980.

⁴⁶ AILP. Wł. Żeleński. List Adeli i Władysława.Żeleńskich do J.Giedroycia. Paryż, 18.07.1997; *Apel intelektualistów polskich z 1997 r. potępiający akcję “Wisła” // Miż сусідами / Między sąsiadami (Kraków). 1999. №9. S.278–279.*

⁴⁷ AILP. CP.1997. Vol.2. P.304; *Wspólne oświadczenie prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy o porozumieniu i pojednaniu podpisane w Kijowie 21.V.1997 r. // Dziennik Związkowy. 1997. 13–15 VI. S.17.*

⁴⁸ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż, 13.06.1997; AILP. Wł. Żeleński. List J.Giedroycia do Wł.Żeleńskiego. Maisons-Laffitte, 4.06.1997; *Deklaracja polsko-ukraińska z 1979 r. na tle historycznym // ZH. 1997. № 121. S.97–99.*

⁴⁹ AILP. Wł. Żeleński. List Wł.Żeleńskiego do J.Giedroycia. Paryż. 23.03.1996.

В.Желенський закликав поляків і українців, щоб цей акт доброї волі і віри став знаком змін і кроком до подальшого зближення обох суспільств⁵⁰.

Важливе значення для подолання стереотипів у двосторонніх відносинах мали польсько-українські наукові конференції у Гамільтоні (20–22.10.1977), Мюнхені (6–7.10.1980), Карльсбергу (5–6.03.1983), Нью-Йорку (1982, 1984) та ін. Оцінюючи ці конференції, український публіцист І.Кедрин стверджував, що наукові польсько-українські заходи мали виключно політичну мету – “створення такої атмосфери, в якій провідники обох народів зрозуміли б і знали, що коли прийде історична година, прихильна для визвольного зриву, обидва народи повинні забути про минуле і піти разом в ім’я теперішнього і майбутнього державного інтересу”⁵¹.

Свідченням якісних зрушень у польсько-українських відносинах стала зустріч на згаданій конференції у Мюнхені головного прокурора на варшавському процесі С.Бандери В.Желенського та одного з основних обвинувачуваних В.Яніва. Відкриваючи конференцію, В.Янів зазначив, що ця зустріч не випадкова – вона є проявом еволюції політичної думки обох народів у напрямі порозуміння. “Від згаданих процесів минуло півстоліття і напевно ще мине, поки настане хвиля узгодження позицій наших політичних середовищ. Але цю хвилю, коли дійде до розмов між політиками, ми, інтелектуали, маємо готувати вже сьогодні, щоб уникнути ситуації, в якій вирішує зверхність і ненависть, бо (...) дійшло б до трагедії, якщо б у вирішальний момент змін на Сході, які наближаються, ми мали б розпочати новий розділ історії тим, чим ця історія закінчилася в трагічні роки війни чи одразу після її закінчення”⁵².

Діяльність В.Желенського в еміграції була спрямована на переоцінку минулого взаємовідносин двох народів, досягнення польсько-українського примирення та подолання упереджень і стереотипів. Політична думка В.Желенського демонструє еволюцію поглядів цілого покоління польських політиків в усвідомленні важливості українсько-го питання для гарантування польської незалежності.

VLADYSLAV ZELENSKI AND THE PROBLEM OF POLISH-UKRAINIAN RECONCILIATION AFTER WORLD WAR II

Mykola GENYK

*V.Stefanyk Subcarpathian National University
57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76000, e-mail: genyk@pochta.ru
The Political Sciences Department*

The article covers political activity of Polish lawyer, politician and publicist Władysław Żeleński that sought to overcome prejudices and stereotypes and achieve Polish-Ukrainian reconciliation.

Key-words: Polish-Ukrainian reconciliation, interethnic stereotypes, Władysław Żeleński, OUN, Polish-Ukrainian Association.

Стаття надійшла до редколегії 22.02.2010
Прийнята до друку 26.03.2010

⁵⁰ AILP. Wł. Żeleński. W.Z. Wymowa przeobrażeń i modłów. 12.02.1985.

⁵¹ Polska i Ukraina // Listy do Polaków (New Britain). 1984. Październik. S.11–12.

⁵² Janiw W. Ukraińsko-polska konferencja naukowa 6–7 października 1980 roku // ZH. 1981. № 55. S.161–168.